

Vybrané kapitoly Z dějin starověku I.

Přední východ a Řecko

Určeno pro posluchače vybraných oborů studijního programu Humanitní studia

Lepeška Jan

VYSOKÁ ŠKOLA APLIKOVANÉ PSYCHOLOGIE

**VYBRANÉ KAPITOLY
Z
DĚJIN STAROVĚKU I.**

Přední východ

Řecko

Určeno pro posluchače vybraných oborů studijního programu Humanitní studia

Jan Lepeška

Terezín 2022

VYBRANÉ KAPITOLY Z DĚJIN STAROVĚKU I.

© **PhDr. Jan Lapeška, Ph.D., 2022**

Recenzovali:

Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

Prof. dr hab. Jan Zimny, Ph.D.

Rozsah: 163 stran (7,5 AA)

Vydavatel: Vysoká škola aplikované psychologie, Terezín

1. vydání

Terezín 2022

elektronická verze

ISBN 978-80-87871-19-5

Obsah

ABSTRAKT.....	1
Úvod.....	2
1. SUMER.....	4
2. BABYLÓNIE	12
3. ASÝRIE	18
4. E G Y P T.....	24
4.1 STARÁ EGYPTSKÁ ŘÍŠE.....	24
4.2 STŘEDNÍ EGYPTSKÁ ŘÍŠE.....	28
4.3 NOVÁ EGYPTSKÁ ŘÍŠE.....	31
5. CHETITÉ.....	41
6. PALESTINA	47
7. E G E J S K Á O B L A S T.....	52
7.1 MINOJSKÁ CIVILIZACE.....	53
7.2 MYKÉNSKÁ CIVILIZACE	56
7.3 TEMNÁ STALETÍ	58
8. VELKÁ ŘECKÁ KOLONIZACE.....	63
9. MALÁ ASIE	69
10. PERSKÁ ŘÍŠE.....	80
11. SPARTA	87
12. ATHÉNY	92
13. ŘECKO - PERSKÉ VÁLKY	98
14. PELOPONÉSKÁ VÁLKA.....	109
15. ŘECKÁ FILOSOFIE.....	114
16. ŘECKÉ UMĚNÍ ARCHITEKTURY A SOCHAŘSTVÍ.....	136

17. THÉBY	143
18. VZESTUP MAKEDONIE	149
19. VÝBOJE ALEXANDRA MAKEDONSKÉHO.....	155
ABSTRACT.....	163

ABSTRAKT

Publikace „Vybrané kapitoly z dějin starověku I.“ se zabývá historickým vývojem na území starověkého Předního východu a Řecka od vzniku civilizace do období smrti Alexandra Velikého. Publikace má formu učebního textu a zaměřuje se na vybrané oblasti historického vývoje v regionu. Knihu mohou využít zejména vysokoškolští posluchači nižších ročníků vybraných oborů ve studijním programu Humanitní studia, ale také čtenáři z řad odborné veřejnosti. Může také sloužit jako studijní pomůcka pro přijímací zkoušky na vysoké školy s humanitním zaměřením. Pro lepší přehlednost a orientaci při studiu je v úvodu kapitol zařazeno vymezení tematického cíle studijního okruhu a klíčová slova. Závěr každé tematické části je doplněn krátkým shrnutím obsahu kapitoly a kontrolními otázkami a úkoly. Pro další samostudium je za každým tematickým okruhem uveden seznam použité a doporučené literatury.

Úvod

Vážený čtenáři,

kniha, kterou držíte v ruce, má za cíl prohloubit středoškolské učivo z dílčích kapitol historického období starověkých dějin se zaměřením na vybraná témata historie Předního východu a Řecka. Následující stránky jsou určeny pro všechny zájemce historie uvedeného období a přednostně je mohou využít zejména vysokoškolští posluchači, kteří studují bakalářský stupeň studia relevantních vybraných oborů studijního programu Humanitní studia nebo se připravují na přijímací zkoušky na vysoké školy ze společenskovědních oborů. Cílem autora bylo stručnou a srozumitelnou formou předložit informace z dějin starověku v souvislosti k dějinnému vývoji Evropy. Dějiny evropské civilizace se tradičně spojují ve svých začátcích s minojskou civilizací, která však byla pod kulturním vlivem států Předního východu. Z tohoto důvodu jsou předloženy nejstarší dějiny lidské civilizace z okruhu Předního východu a následně výklad pokračuje dějinami starověkého Řecka až do období smrti Alexandra Makedonského. Cíleně tak jsou v publikaci vynechány dějiny Číny, Indie a starověkých civilizací Předkolumbovské Ameriky. Kniha má formu učebního textu, kdy pro větší přehlednost je v úvodu každé kapitoly zařazeno vymezení tematického cíle studijního okruhu spolu s klíčovými slovy (vyjma kapitoly o dějinách Egypta, kde by uvedení klíčových pojmů vzhledem k rozsáhlosti tématu ztrácelo smysl), která mají být nápomocná vysokoškolským posluchačům k lepší orientaci v konkrétní studijní látce. Závěr každé tematické části je opět doplněn krátkým shrnutím daného oddílu a na ně navazujícími kontrolními otázkami a úkoly, jež by měly poskytnout čtenáři co nejlepší zpětnou vazbu na prostudované studijní učivo.

K dalšímu samostudiu je uveden na konci kapitoly seznam použité a doporučené literatury.

Základní oporu pro vznik díla tvořily zejména dvě knihy: *Dějiny pravěku a starověku I. a II. díl*¹ Jana Pečírky, které jsou svým rozsahem pro období dějin starověku zásadní (i přes místy výrazně tendenční zaujetí dané dobou vzniku knihy) a publikace Jana Buriana a Pavla Olivy *Civilizace starověkého Středomoří*².

Obsah předkládané knihy představuje výběr zejména politického vývoje jednotlivých státních celků od Sumeru až po konec vlády Alexandra Makedonského. V menší míře je předložen i základní kulturní přehled vybraných oblastí. K usnadnění studia textu jsou některé kapitoly rozděleny na část „Historie“ a „Kulturní okno“. Část *kulturní okno* má za cíl předložit stručný vybraný přehled vybraných kulturních aspektů jednotlivých témat kapitol. U kratších kapitol je uvedena pouze část „Historie“, ve které jsou kulturní aspekty začleněny již do textu. Kapitoly pojednávající o Sumeru, Babylónii, Asýrii a Kanaánu mají charakter přehledový a tvoří základ pro podrobnější kapitoly pojednávajících o starověkém Řecku. K doplnění potřebných hlubších informací je pro čtenáře u přehledových kapitol rozšířen seznam literatury.

Druhý díl svazku, který pojednává o historickém vývoji antického Říma a jeho sousedů, je v době vzniku předkládaného textu v přípravě.

¹ PEČÍRKA, Jan et al. *Dějiny pravěku a starověku*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 2 sv. Učebnice pro vysoké školy. Světové dějiny; sv. 1.; PEČÍRKA, Jan a kol. *Dějiny pravěku a starověku*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 2 sv. Učebnice pro vysoké školy. Světové dějiny; sv. 1.

² BURIAN, Jan a OLIVA, Pavel. *Civilizace starověkého Středomoří*. Vydání 1. Praha: Svoboda, 1984. 549 stran. Členská knižnice.

1. SUMER

Cíle tematického studijního okruhu:

- Vznik civilizace na území Předního východu.
- Městské státy v Mezopotámii.
- Akkadská říše.
- Sumerské vynálezy.
- Piktografické a klínové písmo.

Klíčové pojmy: městské státy, Lugalzagessi, Sargon Akkadský, Akkad, Amorejci, Gutejci

Oblast starověkého Sumeru se nacházela v nejnižnější části Mezopotámie (název pochází z překladu slova „Meziřící“, což je oblast mezi řekami Eufrat a Tigris). V oblasti Mezopotámie nacházíme přítomnost člověka již v období před více jak 30 000 let př. n. l.

Během 5. tisíciletí př. n. l. se začínají objevovat první městské státy, které vznikají spojením okolních vesnic ve vyšší administrativní a samosprávné celky. V tomto období začíná současně rozšiřování znalostí a využití kovů (mědi a bronzu), i když stále jsou ještě používány i nástroje z opracovaného kamene. Toto období je přechodem od doby kamenné k věku kovů (tj. 3600-3000 let př. n. l.). Původními obyvateli byli semitští Akkadové a nesemitští Sumerové. Jednalo se o území, na kterém vznikaly nejstarší městské státy, a to v jižní části Mezopotámie. Celé dějiny Mezopotámie můžeme rozdělit do následujících vývojových etap:

- **sumerská** (2500-2350 př. n. l.), kdy vznikaly městské státy (například Ur, Uruk, Eridu);

- **semitská** (2350-539 př. n. l.), s nejslavnějším vládcem Sargonem I.;
- **starobabylonská říše** (1792-1750 př. n.l.) s Chammurabim, který je také slavný svým zákoníkem;
- **новоasyrská říše**, která se rozvíjela v průběhu 9. st. př. n. l. (významný panovník Aššurbanipal);
- **novobabylonská říše** (625-539 př. n. l.) v čele s významným vládcem Nabukadnezarem, roku 539 př. n. l. končí část starověkých dějin Mezopotámie dobytím civilizačního centra, města Babylonu Peršany.

Sumerové byli prvním národem, kterým nám zanechal v této oblasti první psané zprávy o své civilizaci.

Roky 3600-2440 př. n. l. jsou známé jako období velkých dynastií. S tím souvisel i velký rozmach městských států jakými byly kupříkladu: Ur, Nippur, Uruk, Umma, Lagaš, Kiš a jiné.

Historie

Prvním historickým panovníkem byl Mesilima, který vládl v Kiši okolo roku 2600 př. n. l. Jeho význam spočíval v tom, že sjednotil značnou část Sumeru a sám se ujal vlády nad Lagašem, Ummou a Adabem. Dalším významným vladařem byl Eannatum, který vládl v Lagaši a dařilo se mu sjednotit celý Sumer. Zajímavé bylo, že uzavřel „první mírovou smlouvu“ se sousedním státem Ummou. Po jeho smrti však dochází k vypuknutí nepřátelství mezi oběma státy.

V době nepřátelství vzrůstala v Lagaši moc kněžích, kteří si přivlastňovali značný majetek. Předposlední vladař lagašské dynastie Lugalanda nehodlal trpět toto chování kněžích a majetek jim odebral. Během jeho vlády bohužel docházelo k četným přehmatům jeho úředníků, čímž nejvíce trpělo prosté obyvatelstvo, a proto byl za pomoci kněží Lugalanda nakonec svržen.

Posledním panovníkem dynastie byl Urukagina. Ten se proslavil velkými reformami, které pomohly domácímu

zbídačenému obyvatelstvu. Jeho vláda také neměla dlouhého trvání. Vládce sousedního státu Umma – Lugalzagessi, zničil Urukaginovo panství a zničil i samotnou Lagaš. Po Lagaši byl zničen i Uruk a Lugalzagessiho moc tak sahala až do Akkadu. Podařilo se mu tak založit první a jedinou sumerskou říši, kterou ovládal téměř po dobu čtvrtstoletí.

Severně od Sumeru sídlily semitské kmeny. Těm se podařilo, pod vedením Sargona Akkadského kolem roku 2350 př. n. l. chopit se vlády nad mezopotámským jihem a svrhnout vládu Lugalzagessiho sumerské říše. Tímto činem končí období mezopotámských dějin, které nazýváme předsargonské.

Sargon Akkadský si vydobyl ve třech těžkých bitvách proti Lugalzagessimu vládu nad jeho královstvím. Za své hlavní sídlo určil nově vybudované město Akkad. Sám byl původně nízkého původu, a proto si zvolil jméno Sargon, což akkadsky znamená Šarru + kenu = pravý král nebo také legitimní. On sám se nazýval a tituloval jako „král čtyř světových stran“. Nejprve dobyl celý zbytek Sumeru, později se obrátil na západ do Středozeří a Anatólie. Sargon tak sjednotil národy různých etnických a kulturních menšin a vytvořil zcela nový typ státu – velkou říši. Jeho říše dosáhla svého vrcholu za vlády jeho vnuka Naram-Sina (2254-2218 př. n. l.). Říši začali v té době ohrožovat Gutejci – horské kmeny ze Zagru. Proti nim bojoval i poslední vládce dynastie Šar-kali-šarri, ale marně. Gutejci po celé další století pustošili zemi a zničili i její hlavní město, které se z této pohromy už nevzpamatovalo.

Poslední etapa sumerských dějin (po zhroucení Akkadské říše) se odehrávala na jihu Mezopotámie, kterou Gutejci ušetřili před drancováním. Zde se setkáváme s městem Lagaš, kde svoji moc upevnil vladař Gudea (polovina 21. st. př. n. l.), který dokázal uspořádat vnitřní poměry svého státu a dálnými výpravami obohacoval stát dovozem dřeva a drahokamů.

Kromě Lagaše vzrůstala moc místních vládců i v dalším státě na jihu, kterým byl Uruk. Významnou historickou dobou představovala vláda panovníka Utu-chegala, kterému se podařilo zlomit moc Gutejců a vyhnat je ze země (kolem roku 2060 př. n. l.). Posledním centrem sumerské říše bylo město Ur, kde zdejší vládce

Ur-nammu (který se nazýval vládce Sumeru a Akkadu) založil historicky významnou III. dynastii urskou poté, když se mu podařilo zničit vliv města Uruku i jeho vladaře Utu-chegala. Následně ještě připojil ke své říši významné město Elam. Věnoval se i důležitým aspektům práva a vydal pro svoji říši sbírku zákonů.

Kolem roku 2034 př. n. l. však napadly říši III. dynastie urské nomádští Amorejci spolu s Elamity, kteří roku 2004 př. n. l. vydrancovali hlavní středisko Ur, což v důsledku způsobilo pád celé říše.

Kulturní okno

Významný znak sumerské civilizace tvoří vynález písma. Zpočátku se jednalo spíše o nákrasy, o obrázky, které vznikaly z různých rovných nebo zaoblených čar.

Můžeme říci, že na přelomu 4.-3. tis. př. n. l. vznikly dva nejstarší písemné systémy. V Mezopotámii se jednalo sumersko-babylónský systém klínopisný, v Egyptě o hieroglyfický. V Mezopotámii hovoříme zpočátku v této době o piktografickém písmu zachycující obrázkem jedno slovo. Sumerové pomocí písma začali zachycovat své hospodářské nebo účetní záznamy. Zhruba kolem roku 2700 př. n. l. dochází již k fonetizaci písma, kdy jednotlivé znaky začínají mít fonetickou hodnotu, která však nebyla nikdy důsledně dotažena. A tak i v dalším vývoji zůstává jednotlivým znakům i význam slovní a jsou používány jako logogramy (znaky označující celé slovo). Kombinaci slovního a fonetického systému písma po Sumerech dále převzali i v dalším vývoji Akkadové, Babyloňané a Asyřané. Jako základní psací materiál sloužila Sumerům hlína. Na území Mezopotámie docházelo k častým záplavám, což mělo za následek vznik většího množství „mazlavé“ hlíny. Začalo se psát na hliněné tabulky, a to původně do kolmých políček shora dolů a odprava doleva.

Patrně jedním z nejdůležitějších přínosů Sumerů byl i vynález kola, tedy následně i vozu, který významně umožňoval obchodování i se vzdálenými krajinami. Sumerové také objevili měď a naučili se zpracovávat měkké kovy. Následně vynalezli

způsob výroby bronzu z roztavené mědi a olova. Z bronzu vyráběli kromě zbraní i věci běžné pro všední život. Jejich dalším důležitým vynálezem se stalo vynalezení hrnčičského kruhu. Nelze zapomenout ani na bohaté výtvarné umění a vyrobení prvních skutečných hudebních nástrojů jakými byla například harfa.

Státoprávní uspořádání v raně dynastickém období I a II (3000-2600 př. n. l.) lze pro nedostatek pramenů rekonstruovat jen velmi obtížně. Základem fungování státu bylo chrámové hospodářství ekonomicky založené na zemědělství, pastevectví a rybolovu. Postupný územní růst sumerských městských států vedl ve vytvoření monarchie s vládcem s titulem „lugal“ nebo „ensi“. V akkadském období začalo mít palácové hospodářství již větší vliv než hospodářství chrámové.

Na celou sumerskou kulturu a život mělo velký vliv náboženství. Sumerové připisovali božskou sílu přírodě a z toho také v náboženských obřadech vycházeli. Již ve 3. tisíciletí př. n. l. nám důkazy ukazují, že existovalo v sumerské společnosti sto různých bohů. Nejvýznamnější z nich byl An - bůh nebe, Enlil - bůh země a Enki - bůh vody. K nim je třeba přičíst také bohyni, matku všeho živého, Ninchursag. Také jednotlivá města měla své božské ochránce, což znamenalo, že když se určité město dostalo na výsluní, stoupla i jeho božstva nad ostatní.

V Mezopotámii se vyskytovalo málo kamene, ale naopak hodně hlíny. Tato skutečnost vedla ke vzniku cihlové architektury. Cihly byly také postupně doplněny barevnou glazurou a použití cihly následně umožnilo využít i použití klenby. Na území Mezopotámie postupně vznikaly velké monumentální stavby, které měly (stejně jako v Egyptě) náboženský charakter. Na rozdíl od Egypta se mezopotamská civilizace více orientovala na stavbu paláců než hrobek. Mezopotamské stavby jsou známé zejména stavbou tzv. „zikkuratů“. Zikkurat byla stupňovitá pyramida (nejčastěji se sedmi stupni). Paláce se stavěly ve městech, které chránily hradby. Kromě paláců se v Mezopotámii také stavěly užitkové stavby (kanály, akvadukty, mosty atd.). Z nejstaršího (sumerského) období se nám zachovaly reliéfy lagašského krále U-

Nanše (kolem 2800 př. n. l.). Z Akkadského období je pak velmi významnou památkou Náramsina stéla.

Shrnutí kapitoly:

- Vytvoření nejstarších států na přelomu 4. a 3. tis. př. n. l. bylo důsledkem postupného sociálního rozdělení mezopotámské společnosti. Celá společnost prošla ve svém civilizačním vývoji náročným procesem, jehož hlavními znaky bylo zdokonalení zemědělství, specializace řemesel a vytváření redistribučních center, která se posléze stávají i civilizačními centry.
- V rané fázi mezopotámského civilizačního vývoje existovalo chrámové hospodářství, které bylo v akkadském období nahrazeno palácovým. To vedlo k posílení monarchie a moci panovníka jako absolutního vládce.
- Za vlády urských vládců byl stát řízen již pokročilým administrativním aparátem v jehož čele stál panovník, který území rozdělil do 40 správních okrsků, které spravovali králem jmenovaní správci.
- V kulturní oblasti končí v Mezopotámii ve druhé čtvrtině 4. tis. př. n. l. obeidská kultura a je na jihu Mezopotámie nahrazena kulturou uruckou, která je charakterizována novou keramikou vytvořenou na hrnčířském kruhu a vypalována v kouřové peci. Mladší urucká kultura je spojena s rozvojem městské civilizace s doklady nejstarších písemných památek.

Kontrolní otázky a úkoly:

1. Vysvětlíte formování vzniku nejstarších mezopotámských městských států.
2. Jaká byla funkce chrámové hospodářství?
3. Popište vládu Sargona Akkadského.
4. Vysvětlíte rozdíl mezi piktografickým a klínovým písmem.

5. Co je to „zikkurat“?

6. Kdo to byli Gutejci?

Literatura:

COLLINS, Paul. *The Sumerians: lost civilizations.* First published. London: Reaktion Books, 2021. 214 stran. Lost civilizations. ISBN 978-1-78914-415-4.

CRAWFORD, Harriet E. W. *Sumer and the Sumerians.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. x, 252 s. ISBN 0-521-53338-4.

Epos o Gilgamešovi. Překlad Jiří Prosecký a Marek Rychtařík. Vydání druhé. Praha: NLN, 2018. 445 stran. Mythologie. ISBN 978-80-7422-599-4.

HRUŠKA, Blahoslav. *Kulturní život starého Sumeru.* 1. vyd. Praha: Akademie věd České republiky, Orientální ústav, 1995. 139 s. ISBN 80-85425-15-7.

CHARVÁT, Petr. *Ancient Mesopotamia: Humankind's Long Journey into Civilization.* Vyd. 1. Praha: Oriental Institute, 1993. 368 s. Dissertationes orientales; No. 47. ISBN 80-85425-11-4.

CHARVÁT, Petr. *Mesopotamia before history.* Rev. and updated ed. London: Routledge, 2002. xiii, 281 s. ISBN 0-415-25104-4.

KERRIGAN, Michael. *Mezopotámie: lidé starověku: co nám o sobě řekli.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 64 s. ISBN 978-80-247-3792-8.

KLÍMA, Josef. *Lidé Mezopotámie: Cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu.* 1. vyd. Praha: Orbis, 1976. 333, [1] s. Stopy, fakta, svědectví.

KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie.* 1. vyd. Praha: ČSAV, 1962. 212, [1] s. Nové obzory vědy; Sv. 10.

KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru: z nejstarších záznamů o projevech lidské kultury.* 2. vyd., (v SNKLU 1. vyd.). Praha: Odeon, 1966. 266, [4] s. Klub čtenářů; Sv. 222.

LEICK, Gwendolyn. *Mezopotámie: počátky měst.* Překlad Luděk Vacín. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB/art, 2005. 359 s., [16] s. barev. obr. příl. ISBN 80-7341-555-0.

OPPENHEIM, A. Leo. *Starověká Mezopotámie: portrét zaniklé civilizace.* Překlad Jana Pečirková a Jiří Prosecký. Vyd. 1. Praha: Academia, 2001. 329 s. ISBN 80-200-0749-0.

The literature of ancient Sumer. 1st pub. in pbk. Oxford: Oxford University Press, 2006, ©2004. lxiii, 372 s. ISBN 0-19-929633-2.

2. BABYLÓNIE

Cíle tematického studijního okruhu:

- Vznik říše.
- Chammurabiho vláda a zákoník.
- Boje s Chetity a Asýrií.
- Úpadek říše a nadvláda Persie.
- Pokroky v matematice a astronomii.

Klíčové pojmy: Babylon, Chammurabi, Kasité, Amorejci, zákoník, matematika

V minulé kapitole bylo uvedeno, že sumerskou civilizaci vyvrátili Amorejci spolu s Elamity. V této kapitole je pozornost věnována Amorejčům, kteří během několika let dokázali vytvořit jednu z nejstarších a nejzáhadnějších civilizací – Babylónskou říši, která prošla během svých dějin bouřlivými proměnami. Celé dějiny říše můžeme rozdělit do třech období: Starobabylónské, Středobabylónské a Novobabylónské říše.

Historie

Na počátku 2. tis. př. n. l. se vytvořila na území Babylónie řada městských států. Mezi nejdůležitější lze zařadit Isin, Larsa, Ešnuna, Mari a Babylón, který založila amorejská dynastie kolem roku 1894 př. n. l. Nejvýznamnějším panovníkem dynastie byl její šestý člen – Chammurabi. Jeho více než čtyřicetileté vladaření mu umožnilo splnit velké úkoly jak ve vnitřní, tak i v zahraniční politice. Když nastoupil roku 1792 př. n. l. Chammurabi na trůn, Babylón ovládal většinu tehdejšího Akkadu (následně známého jako Babylónie). O pět let později Chammurabi vytáhl směrem na jih a dobyl Sumer. Ešnuna se stala poslední mezopotámskou pevností, kterou dobyl. Tak bylo umožněno, aby se Babylon stal